Selv mord i historien – fra innsiden

Anmeldt av Kim Larsen

Marzio Barbagli:
**Farewell to the world:
 A history of suicide**
 Oversatt av Lucinda Byatt.
 Cambridge: Polity Press. 2014.
 408 sider. (Heftet).
 ISBN-13: 978-0-7456-6245-9.

Mens Durkheim i sin klassiske studie *Selv mordet* (1897) analyserer selvmord ut fra en strukturell sosiologisk tilnærming og utelukker psykologien og fenomenologien, velger Barbagli den motsatte tilnærmingen, nemlig å fokusere på selvmorderens fenomenologi og intensjoner, samt hvordan selvmordshandlinger konseptualiseres i kulturen og hvordan de oppfattes av omgivelsene. Barbaglia kontrasterer gjennom hele boken sin hermeneutisk-fenomenologiske tilnærming med Durkheims systemisk-strukturelle innfallsvinkel i anvendelsen på de historiske data han presenterer. Forfatteren vil konsentrere seg om «the wealth of cognitive schemas and classification systems, beliefs and norms, meanings and symbols available to men and women» (s. 7). Han understreker at den betydning en selvmordshandling har, uvegerlig må betraktes i lys av sosiokulturelle meningssystemer, og at dette vil være helt avgjørende for hvordan en gitt handling blir fortolket, og derved for hvilke konsekvenser handlingen vil få både for den som utfører den, for pårørende/etterlatte og de øvrige omgivelser. Barbagli understreker den betydelige bredden i fortolkningen han finner i fortolkningen av selvmord: «Depending on the culture, voluntary death is explained by attributing it to supernatural or natural causes, to a dramatic event or to the state of mind of the individual committing suicide or actions of the persons who prompted him or her to do so» (s. 8). Forfatteren anvender denne innfallsvinkelen til studiet av selvmordets historie, først i Europa (bokens del 1) og deretter i Asia (bokens del 2).

I Vesten er det særlig Kristendommens syn på selvmord og den juridiske praksis som var en følge av dette som Barbagli analyserer i detalj. Mens toleransen for selvmord under gitte betingelser var stor både i oldtidens moralfilosofi og i tidlig kristendom, inntraff en av historiens mest drastiske moralfilosofiske redefinisjoner med kirkefaderen Augustin (354–430). I sitt verk *De Civitate Dei* redefinerte han selvmord som absolutt galt under alle betingelser og i tillegg som den absolutt verste av alle synder. Selvmord ble til og med ansett som verre enn mord, fordi en ved selvmordet fratok seg selv muligheten til å angre og til å be Gud om tilgivelse. Augustin får lite drahjelp av Bibelen i dette drastiske redefinisjonsprosjektet idet de selvmordene som er nevnt der ikke fordømmes, men omtales på en nøytral og «matter-of-fact»-måte.

Augustin tar imidlertid teologisk utgangspunkt i det femte bud («Du skal ikke slå i hjel») og utvider tolkningen slik at dette også omfatter å slå ihjel seg selv.

Thomas Aquinas (1225–1274) sementerer dette synet ytterligere i sitt verk *Summa Theologica* hvor han integrerer Augustins syn med elementer fra oldtidens filosofi, særlig Aristoteles, som fordømmer selvmord ut fra sekulære grunner i tillegg (selvmord som unaturlig, selvmord som et svik mot samfunnet, etc). Kristen etikk utvikler seg på en måte som demoniserer selvmordshandlingen – resultatet av selvmord er evig pine, utmalt i skrekkelige og skremmende bilder. I middelalderen var denne diskursen enerådende – det var ingen «motstemmer» for å si det på en postmodernistisk måte.

På 1500-tallet ser vi de første forsøk på å stille spørsmålstegn ved kirkens ensidige syn. Vi finner korte avsnitt om selvmord i Thomas Mores *Utopia* (1516) og i Michel de Montaignes *Essays* (1580). Det første verk som vier selvmord en betydelig plass er likevel Edmund Spensers *Faerie Queene* fra 1590, hvor den djevelaktige skikkelsen Despaire forsøker å overtale Redcrosse om selvmordets fordeler. Ordvekslingen mellom dem kulminerer i følgende tale fra Despaire som han fremfører på en svært balansert og innnydende måte:

What if some little payne the passage have,
That makes the frayle flesh to feare the bitter wave?
Is not short payne well borne, that bringes long ease
And lays the soule to sleepe in quiet grave?
Sleepe after toyle, port after stormie seas,
Ease after warre, death after life does greatly please

Når tvilen på kirkens syn først er kommet til uttrykk i det offentlige rom får man etterhvert lengre verker om selvmord av noen av samtidens store filosofer og litterater som argumenterer mot kirkens absolutisme på en svært overbevisende måte, og med metaforer som på en ofte sarkastisk måte understreker det absurde i kirkens syn. De mest kjente verkene her er John Donnes *Biathanatos* (skrevet allerede i 1608, og utgitt posthumt av Donnes sønn i årene 1644–47), og David Humes *On suicide* (skrevet i 1755, mens den første ikke-anonyme engelske utgave ikke kom ut før i 1783). En studie av publikasjonshistorikken til begge disse verkene og at de blir utgitt posthumt viser at begge forfatterne har hatt store kvaler med å utgi dem. Også andre fremstående intellektuelle støtter opp og argumenterer for at selvmord under visse betingelser kunne forsvares ut fra sekulære argumenter. Her må det imidlertid understrekes at alle disse forfatterne også var skeptiske til selvmord som en hovedregel; men de mente at selvmord i enkelte situasjoner kunne forstås og måtte tolereres, samtidig som de sådde tvil om kirkens begrunnelser på et intellektuelt og filosofisk grunnlag. Selvmord blir også oftere fremstilt i kunsten. I for eksempel teaterstykker økte fremstillingen av selvmord og selvmordsforsøk eksponentielt fra åtte tilfeller mellom 1500–1560 til fjorten fra 1560–1580, til førtien i perioden fra 1580–1600 og til hele nittini fra 1600–1625. Shakespeare kan være et eksempel på fremstillingsformen: «... Shakespeare showed an open mind to those who killed themselves with their own hands. He stopped short of condemning them, nor did he exalt them. Instead, he tried to regard them as indivi-

duals capable of meaningful actions, and he tried to reconstruct their human experience and understand the reasons of their choice» (s. 82). Men, skriver Barbagli, selv om det kirkelige tabuet hadde medført forferdelige lidelser var det også slik at det absolutte tabu var så til de grader avskrek-kende at det også hadde hatt en betydelig selvmordsforebyggende effekt. Når det begynner å svekkes, medførte dette umiddelbare konsekvenser: «The weakening and subsequent collapse of the beliefs, laws, sanctions, symbols and interpretative models that, for centuries, had in countless ways, discouraged European men and women from succumbing to the temptation of taking their own lives caused a rapid and seemingly unstoppable rise in the number of suicides» (s. 71). Forfatteren ser denne utviklingen som knyttet til at mennesket blir løsrevet fra religionens dominans og at begrunnelser for både sosiale institusjoner og menneskelige handlinger i økende grad søkes i sekulære tankesystemer: «From the mid-sixteenth century onwards, suicide was seen by those who argued for its lawfulness – as an expression of the individual's autonomy and freedom. According to this new ethic, the lives of men and women no longer belonged to God or their feudal overlord or sovereign, not even the head of the household, but solely to themselves, and therefore the decision to renounce that life was theirs alone» (s. 76). Vi får også en begynnende medikalisering av selvmord ved at kjennelsen «non compos mentis» (ikke tilregnelig) i økende grad blir benyttet i rettsprosesser (i England) fra ca. 1660 og fremover. En slik kjennelse vil ha som konsekvens at sanksjonene mildnes. Nærmere vår tid defineres selvmord mer og mer som et psykiatrisk anliggende. Den franske psykiateren Jean-Etienne Esquirol (1772–1840) var helt avgjørende i å gi denne redefinisjonen utbredelse. Sanksjonene faller mer og mer bort, i hvert fall formelt, og blir erstattet av behandling.

Barbagli fremhever det han finner er en grunnleggende forskjell mellom den kulturelle konstruksjonen av selvmord i Asia versus Europa

Barbagli tolker historiske data fra forskjellige regioner og analyserer dem opp mot den sosio-kulturelle bakgrunn og mot de meningssystemer som er aktuelle som fortolkningsrammer for selvmordsrelaterte handlinger. I denne analysen zoomer han også inn ekstreme historiske perioder i fascinerende og detaljrike fremstillinger, for eksempel de to verdenskrigene, særlig slutten av annen verdenskrig og konsentrasjonsleirene.

I bokens del 2 anvender forfatteren den samme analysetilnærmingen på historiske data fra Asia, særlig Kina og India. Barbagli fremhever det han finner er en grunnleggende forskjell mellom den kulturelle konstruksjonen av selvmord i Asia versus Europa. Mens en i Europa ser selvmord innenfor en ramme av psykisk lidelse eller av markante traumatiske livspåkjenninger hos individet, vil selvmord i Asia generelt ses i lys av årsaker i familiesystemet og konflikter innen det sosiale system. Mens vi ifølge Barbagli i Europa uvegerlig vil spørre «hvorfor?» etter et selvmord, vil det tilsvarende spørsmålet i Asia være «hvem?» I den kinesiske kulturen vil selvmord være en av de få utveier de mest maktesløse i samfunnet har for å hevde seg eller ta hevn mot overmakten. En situasjon som ofte oppstår er at en nygift kvinne flytter inn

i mannens storfamilie, noe som lett kan medføre rollekonflikter og statusinkonsistenser. Dersom en kvinne i denne situasjonen utfører selvmord vil det bringe vanære og skam over svigerfamilien resten av deres liv – kvinnen har derved et meget potent middel for hevn over svigerfamilien ved å utføre selvmord. På grunn av denne effekten er det også relativt vanlig å bruke selvmord som et forhandlingskort i sosiale eller økonomiske konflikter. Et slikt «hevnselvmord» blir gjerne utført utenfor boligen til den som angivelig har utført uretten. Forfatteren skriver: «... if you wished to take revenge on a person who had done you serious harm, in Europe you killed them, but in China you killed yourself» (s. 256). Barbagli presenterer flere enkelttekstempler hvor hevnen som et selvmord har skapt har vært så kraftig og umiddelbar at den anklagende personen også har utført selvmord!

Vår omliggende kulturelle kontekst omslutter oss og utgjør det Alfred Schutz kalte «the world as taken for granted

Forfatteren analyserer også tradisjonen med «enkebrenning» (Sati eller Suttee) i India og de forsøkene som har vært gjort for å få slutt på den. Noen elementer som skal til for å forstå dette fenomenet er den ekstremt lave status enker har i India, mens kvinner som utfører Sati blir dyrket som helter og blir tilskrevet nærmest guddommelige egenskaper som for eksempel evnen til å helbrede ved berøring. Det blir også reist minnesmerker over dem, og slekten får også ta del i en eleverte statusen Sati bringer. Ektekapsløftet i Hinduismen inneholder ikke noen klausul om «til døden skiller dere ad», men formuleringen er «i livet så vel som i døden». Det er da også slik at kvinner som utfører Sati formelt forblir gift etter døden, mens den sosiale rollen som «enke»/ «skilt» er vanskelig, både i forhold til status og materiell overlevelse. Ved flerkoneri har det til og med oppstått en konkurranse om å få være den som utfører Sati.

Boken avsluttes med en analyse av volds- og terrorhandlinger hvor personen(e) som utfører dem også planlegger å dø under aksjonen. Barbagli studerer de sosiokulturelle bakgrunnsvariablene hos folkegrupper og i konfliktområder hvor slike aksjoner er vanlige. Her er det imidlertid i utgangspunktet viktig å være klar over hvor relativ den språklige klassifikasjonen av denne typen handlinger er; «selvmordsbomber» er et europeisk etnosentrisk begrep, som ser fenomenet innenfor vår vestlige kulturs tilvante fortolkningsramme. Innen regioner hvor islam er utbredt, som praktiserer dette, vil fenomenet ikke bli betraktet som selvmord, men personen vil bli ansett som helt, martyr, en som ofret seg for sitt land og hvor fienden må ta på seg skylden for at «selvmordsbomberen» døde. I tillegg frister religionen med massive belønninger i det hinsidige, blant annet retten til å ta med seg et betydelig antall slektninger direkte inn i paradiset. Denne kulturelle konstruksjonen er også forklaringen på hvordan det har seg at fenomenet benyttes i muslimske områder når islam er den (nåtidige) religionen med sterkest tabu mot selvmord. Det kan imidlertid diskuteres om begrepet selvmord i det hele tatt bør benyttes i denne sammenheng siden målet med denne type aksjoner ikke primært er å ta livet av seg, men at dette blir et middel til å oppnå et annet mål, som det å skape frykt og terror i en

fiendes områder eller å ramme motstandere i krigslignende handlinger.

Forfatteren analyserer også effekten av denne type aksjoner, og den blir som forventet funnet å være stor; de sprer skrekk og frykt blant befolkningen i de områder som rammes. Den frapperende effekten har da også bevirket en eksponentiell økning av denne type aksjoner, i den senere tid i økende grad også i Europa. Det er også meget effektivt: “It has been calculated that the cost of preparing a suicide attack using an explosive belt is not much more than 150 dollars. But even the largest and most lethal attack realized to date, that of 9/11 on the Twin Towers in New York City, cost the al-Qaeda group about 500 000 dollars but generated damages of over 500 billion dollars” (s. 272).

Det sies ofte at fisken vil være den siste til å oppdage eksistensen av vann. Grunnen er at den er så totalt omgitt av det og at det er så nært, selvsagt og tatt for gitt. Slik er det også med vårt forhold til vår omliggende kulturelle kontekst; den omslutter oss og utgjør det Alfred Schutz (1976) kalte «the world as taken for granted». Den bærer med seg et vell av underliggende forutsetninger om verden og implisitte verdimeslige vurderinger som vi tenker på som naturlige. *Farewell to the world: A history of suicide* setter oss med sin komparative historiske analyse i den posisjonen at vi kan oppdage hvor relative våre egne tatt for gitte kulturelle forutsetninger om selvmord er. I tillegg medfører den hermeneutisk-fenomenologiske analysen forfatteren benytter – hvor han forsøker å se selvmordshandlinger «innenfra» – en innlevelse i helt andre måter å tenke og føle på enn våre egne, og bevirker at vi ser vårt perspektiv på selvmord i et nytt lys. *Farewell to the world: A history of suicide* er derfor et funn for de som ønsker å studere selvmord i et historisk metaperspektiv og samtidig leve seg inn i andre fenomenologiske verdener når det gjelder selvmord. Fremstillingen har en detaljrikdom som bevirker at leseren kan trekke sine egne konklusjoner ut fra det fylldige stoffet som presenteres. Kildehenvisningene er også rikelige, slik at det er lett å følge undertemaer som vekker interesse.

Det er langt lettere å se tatt for gitte kulturelle forutsetninger når en analyserer andre kulturer eller tidligere tidsperioder i sitt eget samfunn. (Dette er en slags systemversjon av at det er lettere å oppdage splinten i vår nestes øye enn bjelken i vårt eget). Umiddelbart, når en ser bokens proporsjoner kan det synes som de voluminøse analysene av selvmord i Asia i bokens annen del har liten umiddelbar relevans for oss, men forfatterens fremstilling er både perspektivutvidende og intenst interessant i seg selv, og den kaster et nytt lys på vår egen forståelse av selvmord. For meg ble *Farewell to the world: A history of suicide* fjorårets bok innen det suicidologiske fagfeltet, og det er således lett å gi den min uforbeholdne anbefaling.

REFERANSER:

Durkheim, E. (1897/1951). *Suicide. A study in sociology*. Oversatt av John A. Spaulding & George Simpson. New York: Free Press. Norsk utgave: *Selvmordet*. Utvalg og innledning ved Dag Østerberg. Oversatt av Halvor Roll. Oslo: Gyldendal. 1978.

Schutz, A. (1976). *The social world as taken for granted and its structuralization*. I *Collected papers*. Vol. 2. *Studies in social theory*. Edited and introduced by Arvid Brodersen. The Hague: Martinus Nijhoff. (Ss. 229-238).

4. nasjonale konferanse om DBT: Fra barn til voksen

13.–14. september 2016 / Royal Christiania Hotel, Oslo

Dialektisk atferdsterapi har gått fra sin spede barndom til ung voksenalder i Norge og er i dag en vel etablert behandlingsmetode også her til lands. Med den 4. nasjonale konferansen om DBT retter vi denne gang et spesielt fokus mot behandling av barn, de voksne rundt dem, og familiene i behov av behandling. Til å belyse disse emnene har vi fått med oss ledende eksperter fra inn- og utland og vi forventer stor interesse fra både nettverket av klinikere som arbeider med DBT og fra andre interesserte rundt i Norge.

Faglig program ved professor Lars Mehlum, førsteamanuensis Erlend Mork, og forsker Anita Johanna Tørmoe.

DAG 1

13. september 2016

Professor Alan Fruzzetti ved University of Nevada, Reno, leder programmet for DBT i klinikk og forskning. Fruzzetti vil undervise på

hele konferansens første dag over sitt arbeide med å bruke DBT i behandling av familier med høyt nivå av konflikter og emosjoner, og om bruken av DBT i parterapi.

DAG 2

14. september 2016 / før lunsj

Ass.prof Francheska Pereplechikova, Weill Cornell Medical Centre, vil undervise om sitt nybrottsarbeid med tilpasningen av DBT for barn, som hun

har utviklet, og presentere resultater fra sine studier.

DAG 2

14. september 2016 / etter lunsj

Du kan velge en av tre parallelle sesjoner med korte presentasjoner fra norske fagfolk som innledning til diskusjoner. Alle deltagere inviteres til å delta aktivt med erfaringer og synspunkter på temaene som tas opp.

1. *Ferdighetsgruppen i DBT – den avgjørende brikken?* Erfaringer fra klinikk. Innleder: Psykologspesialist Tone Enge Bertelsen m.fl.
2. *DBT i samarbeid med barnevern* Erfaringer med behandlingstrengende ungdom med bo- og omsorgsbehov. Innledere: Psykologspesialistene Gjertrud Kvalstad, Kristoffer Ødegård og Henriette Hustad Haga.
3. *DBT til de aller dårligste?* Pasienter med svært alvorlig selvdestruktiv atferd og stort funksjonsfall – utfordringer og muligheter. Avdelingsleder og psykiater Petter Bugge, spesialist i barne- og ungdomspsykiatri Ruth-Kari Ramleth og psykologspesialist/forsker Fredrik A. Walby innleder til diskusjon.